

prof. dr. mr. E.J.W. Heithuis
prof. dr. P. Kavelaars
mr. drs. B.F. Schuver

Inkomstenbelasting

inclusief hoofdzaken loonbelasting en premieheffing

Tweëntwintigste herziene druk

 Wolters Kluwer

Deventer – 2026

VOORWOORD

De tweeëntwintigste druk is geheel aangepast aan de ontwikkelingen in wet- en regelgeving, alsmede aan de ontwikkelingen in de rechtspraak. De kopij is bijgewerkt tot 1 februari 2026.

Evenals bij de eerdere drukken houden wij ons ook nu aanbevolen voor opbouwende suggesties. Ze kunnen worden gemaild naar kavelaars@ese.eur.nl.

E.J.W. Heithuis/P. Kavelaars/B.F. Schuver, februari 2026

Leiden/Gouda/Bennekom

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord / V

Lijst van gebruikte afkortingen / XV

HOOFDSTUK 0

Algemeen / 1

- 0.1 Theorie van de inkomstenbelasting / 1
 - 0.1.1 Rechtsgrond / 1
 - 0.1.2 Het inkomensbegrip / 4
 - 0.1.3 Persoonlijke omstandigheden / 11
 - 0.1.4 Samenhang met andere heffingen / 12
- 0.2 Geschiedenis van de Nederlandse inkomstenbelasting / 13
- 0.3 De Wet IB 2001 / 15
 - 0.3.1 De Verkenning / 15
 - 0.3.2 Doelstellingen en randvoorwaarden / 16
 - 0.3.3 Ontwikkelingen rond en na de invoering van de Wet IB 2001 / 17

HOOFDSTUK 1

Algemene bepalingen / 31

- 1.1 Inleiding / 31
- 1.2 De partnerregeling / 31
- 1.3 Pleegkind en onderhoudseis / 34
- 1.4 Levensverzekering, lijfrente en pensioen / 35
- 1.5 Overige / 39

HOOFDSTUK 2

Het raamwerk / 41

- 2.1 Inleiding / 41
- 2.2 Subjectieve belastingplicht / 41
- 2.3 Fictieve buitenlandse belastingplicht / 44
- 2.4 Verschuldigde belasting / 46
- 2.5 Verzamelinkomen / 52
- 2.6 Rangorderegeling / 52
- 2.7 Afgezonderd particulier vermogen / 56

- 2.8 Toerekening transparante entiteiten / 64
- 2.9 Toerekening over personen / 66
- 2.10 Verliesverrekening / 69

HOOFDSTUK 3

Inkomen uit werk en woning / 71

- 3.1 Inleiding / 71
- 3.2 Winst uit onderneming / 72
 - 3.2.1 Afbakening van de bron winst uit onderneming / 72
 - 3.2.2 Het begrip 'onderneming' / 73
 - 3.2.3 Het begrip 'ondernemer' / 77
 - 3.2.4 De medegerechtigde en de schuldeiser / 80
 - 3.2.5 Het urencriterium / 83
 - 3.2.6 Samenwerkingsverbanden / 87
 - 3.2.7 Bijzondere ondernemingsvormen / 91
 - 3.2.8 Totaalwinst – algemene aspecten / 94
 - 3.2.9 Voordelen uit onderneming / 99
 - 3.2.10 Objectieve vrijstellingen / 114
 - 3.2.11 Kostenaftrekbeperkingen / 123
 - 3.2.12 Bijzondere regelingen inzake de totaalwinst / 135
 - 3.2.13 De jaarwinstbepaling – algemeen / 146
 - 3.2.14 De beginselen van goed koopmansgebruik / 148
 - 3.2.15 Stelselkeuze en stelselwijziging / 155
 - 3.2.16 De foutenleer / 158
 - 3.2.17 Gegevens na balansdatum / 160
 - 3.2.18 Kalenderjaar en boekjaar / 160
 - 3.2.19 De fiscale balans – algemeen / 161
 - 3.2.20 De fiscale balans – actiefzijde / 162
 - 3.2.21 De fiscale balans – passiefzijde – schulden/voorzieningen / 187
 - 3.2.22 De fiscale balans – passiefzijde – reserves / 192
 - 3.2.23 Investeringsaftrek / 206
 - 3.2.24 Staking en overdracht / 215
 - 3.2.25 (Partiële) eindafrekening / 226
 - 3.2.26 Doorschuivingen / 229
 - 3.2.27 Inbreng / 234
 - 3.2.28 De oudedagsreserve / 245
 - 3.2.29 Ondernemersaftrek / 249
 - 3.2.30 De firmaproblematiek / 254
- 3.3 Loon / 261
 - 3.3.1 Inleiding / 261
 - 3.3.2 Dienstbetrekking / 262
 - 3.3.3 Loon voor de loonbelasting / 274
 - 3.3.4 Loon voor de inkomstenbelasting / 289
 - 3.3.5 Pensioenaanspraken / 292
 - 3.3.6 Kostenaftrek / 320
 - 3.3.7 Sociale verzekeringen / 322

- 3.4 Resultaat uit overige werkzaamheden / 328
 - 3.4.1 Inleiding / 328
 - 3.4.2 Begrip 'werkzaamheid' / 330
 - 3.4.3 Bepaling resultaat uit een werkzaamheid / 345
 - 3.4.4 Terbeschikkingstellingsregelingen / 348
 - 3.4.5 Object van heffing tbs-regelingen / 389
 - 3.4.6 Lucratief belang / 415
 - 3.4.7 Object van heffing lucratief belang / 428
 - 3.4.8 Overige regels / 432
- 3.5 Periodieke uitkeringen en verstrekkingen / 433
 - 3.5.1 Algemeen / 433
 - 3.5.2 Splitsing van rechten en vervanging van inkomsten / 435
 - 3.5.3 Uitbreidingen uitkeringen / 437
 - 3.5.4 Uitbreiding inkomensvoorzieningen / 438
- 3.6 De eigen woning / 439
 - 3.6.1 Inleiding / 439
 - 3.6.2 Het begrip 'eigen woning' / 442
 - 3.6.3 Fictieve eigen woning / 447
 - 3.6.4 Eigenwoningschuld / 451
 - 3.6.5 De voordelen uit eigen woning / 457
 - 3.6.6 Aftrekbare kosten in verband met de eigen woning / 460
 - 3.6.7 De bijleenregeling / 465
 - 3.6.8 Overgangsrecht / 471
- 3.7 Inkomensvoorzieningen / 478
 - 3.7.1 Algemeen / 478
 - 3.7.2 Soorten lijfrenteverzekeringen / 480
 - 3.7.3 Uitvoerders / 484
 - 3.7.4 Omvang premieaftrek / 488
 - 3.7.5 Negatieve inkomensvoorzieningen / 494
- 3.8 Waardering / 507
- 3.9 Genietingsstijdstip en tijdstip van aftrek / 507
- 3.10 Verliesverrekening / 512
- 3.11 Middeling en uitsmering / 514

HOOFDSTUK 4

Inkomen uit aanmerkelijk belang / 517

- 4.1 Inleiding / 517
 - 4.1.1 Plaats in de wet / 517
 - 4.1.2 Achtergrond en ratio / 518
- 4.2 Begrip 'aanmerkelijk belang' / 520
 - 4.2.1 Algemeen / 520
 - 4.2.2 Hoofdregels / 522
 - 4.2.3 Vermogenstitels / 525
 - 4.2.4 Relevante familiegroep / 533
 - 4.2.5 Meesleep- en meetrekregeling / 535
 - 4.2.6 Fictief aanmerkelijk belang / 539

- 4.3 Reguliere voordelen / 541
 - 4.3.1 Algemeen / 541
 - 4.3.2 Dividenduitkeringen / 542
 - 4.3.3 Forfaitair voordeel uit Nederlandse VBI's en buitenlandse beleggingslichamen / 547
 - 4.3.4 Teruggaven van op aandelen, winstbewijzen, etc. gestort kapitaal / 555
 - 4.3.5 Uitgifte van agio- en winstbonusaandelen / 557
 - 4.3.6 Niet als reguliere voordelen belaste voordelen uit aandelen of winstbewijzen / 558
 - 4.3.7 Excessief lenen / 559
 - 4.3.8 Aftrekbare kosten / 567
 - 4.3.9 Genietings- en betalingstijdstip / 569
- 4.4 Vervreemdingsvoordelen / 571
 - 4.4.1 Algemeen / 571
 - 4.4.2 Vervreemdingsbegrip / 572
 - 4.4.3 Omvang vervreemdingsvoordelen / 573
 - 4.4.4 Een aantal vervreemdingen nader beschouwd / 590
 - 4.4.5 Doorschuifregelingen / 615
 - 4.4.6 Tijdstip genieten vervreemdingsvoordelen / 646
- 4.5 Verlies uit aanmerkelijk belang / 648
 - 4.5.1 Verlies en belastingkorting / 648
 - 4.5.2 Geen tussentijdse verliesneming bij behouden belang / 653
 - 4.5.3 Geen ab-verlies in specifieke situaties / 656
- 4.6 Tarief / 658

HOOFDSTUK 5

Inkomen uit sparen en beleggen / 661

- 5.1 Systematiek / 661
 - 5.1.1 Inleiding; forfaitaire versus werkelijke rendement / 661
 - 5.1.2 Rangorderegeling; tijdsevenredige toerekening / 662
 - 5.1.3 Inkomstenbelasting of vermogensbelasting? / 665
 - 5.1.4 Relatie met Europees recht / 667
 - 5.1.5 Toekomst box III / 671
- 5.2 Voordeel uit sparen en beleggen / 673
 - 5.2.1 Algemeen / 673
 - 5.2.2 Drie forfaitaire rendementen / 674
 - 5.2.3 Peildatum / 677
 - 5.2.4 Arbitrage / 681
 - 5.2.5 Heffingsvrij vermogen en tarief / 684
 - 5.2.6 Vermindering met persoonsgebonden aftrek / 684
- 5.3 Rendementsgrondslag / 685
 - 5.3.1 Algemeen / 685
 - 5.3.2 Bezittingen / 685
 - 5.3.3 Schulden / 693

- 5.3.4 Belastingvorderingen en -schulden / 695
- 5.3.5 Onderbedelingsvorderingen en overbedelingsschulden / 697
- 5.3.6 Vorderingen en schulden tussen partners en ouders en hun minderjarige kinderen / 701
- 5.4 Vrijstellingen / 701
 - 5.4.1 Algemene vrijstellingen / 701
 - 5.4.2 Groene beleggingen / 708
 - 5.4.3 Nettolijfrente en nettopensioen / 710
- 5.5 Waardering(smaatstaven) / 714
 - 5.5.1 Hoofregel: waarde in het economische verkeer / 714
 - 5.5.2 Bezittingen en schulden als eenheid / 715
 - 5.5.3 Waardering op naastbij gelegen tijdstip / 716
 - 5.5.4 Nihilwaardering voor bepaalde genotsrechten / 716
 - 5.5.5 Tweede en verhuurde woningen / 717
 - 5.5.6 Courante en incurante effecten / 718
 - 5.5.7 Genotsrechten / 719
 - 5.5.8 Algemene delegatiebepaling / 720
- 5.6 Tegenbewijsregeling box III / 720
 - 5.6.1 Werkelijk rendement / 721
 - 5.6.2 Reguliere voordelen en vermogensaanwas / 723
 - 5.6.3 Waardering(smaatstaven) / 728
- 5.7 Overige relevante aspecten / 733
 - 5.7.1 Samenhang met dividendbelasting / 733
 - 5.7.2 Voorkoming dubbele belastingheffing / 733

HOOFDSTUK 6

Persoonsgebonden aftrek / 735

- 6.1 Algemeen / 735
 - 6.1.1 Inleiding / 735
 - 6.1.2 Volgorde van aftrek / 738
 - 6.1.3 Drukkende uitgaven en redelijkerwijs gedrongen voelen / 739
 - 6.1.4 Negatieve persoonsgebonden aftrek / 741
- 6.2 Onderhoudsverplichtingen / 742
 - 6.2.1 Inleiding / 742
 - 6.2.2 Onderhoudsverplichtingen op grond van het familierecht / 742
 - 6.2.3 Afkoopsommen van uitkeringen en verstrekkingen / 744
 - 6.2.4 Kosten van bijstandsverhaal / 744
 - 6.2.5 Vereveningsbetalingen / 745
 - 6.2.6 Schadevergoedingen / 745
 - 6.2.7 Levensonderhoud ingevolge een dringende morele verplichting / 746
- 6.3 Specifieke zorgkosten / 746
 - 6.3.1 Inleiding / 746
 - 6.3.2 Specifieke zorgkosten / 749
- 6.4 Weekenduitgaven voor gehandicapten / 753

- 6.5 Giften / 754
 - 6.5.1 Inleiding / 754
 - 6.5.2 Definities / 755
 - 6.5.3 Periodieke giften / 758
 - 6.5.4 Andere giften / 759
 - 6.5.5 Geen gift: contant geld en quasilegaten / 759
 - 6.5.6 Giften aan culturele instellingen / 760

HOOFDSTUK 7

De buitenlandse belastingplicht / 761

- 7.1 Inleiding / 761
- 7.2 Inkomen uit werk en woning / 765
 - 7.2.1 Algemeen / 765
 - 7.2.2 Winst uit onderneming / 765
 - 7.2.3 Loon uit dienstbetrekking / 770
 - 7.2.4 Resultaat uit overige werkzaamheden / 773
 - 7.2.5 Periodieke uitkeringen etc. / 775
 - 7.2.6 De eigen woning / 776
 - 7.2.7 Negatieve uitgaven voor inkomensvoorzieningen en negatieve persoonsgebonden aftrek / 777
 - 7.2.8 Pensioenaanspraken / 780
- 7.3 Inkomen uit aanmerkelijk belang / 784
 - 7.3.1 Algemeen / 784
 - 7.3.2 Fusie en doorschuiving / 785
 - 7.3.3 Vestigingsplaats en zetelverplaatsing / 786
 - 7.3.4 Verkrijgingsprijs / 788
- 7.4 Inkomen uit sparen en beleggen / 789
- 7.5 Kwalificerende buitenlands belastingplichtigen / 791
 - 7.5.1 Inleiding / 791
 - 7.5.2 De Schumacker-doctrine / 792
 - 7.5.3 Voorwaarden voor kwalificatie / 794

HOOFDSTUK 8

Heffingskorting / 799

- 8.1 Inleiding / 799
- 8.2 Berekening van de heffingskorting / 801
 - 8.2.1 Algemeen / 801
 - 8.2.2 Belastingdeel / 803
 - 8.2.3 Premiedelen / 804
 - 8.2.4 Overheveling AOW-deel / 806
 - 8.2.5 Verhoging heffingskorting / 807
 - 8.2.6 Aansluiting met loonheffing / 809
- 8.3 Elementen van de standaardheffingskorting / 810
 - 8.3.1 Algemene heffingskorting / 810
 - 8.3.2 Arbeidskorting / 810

- 8.3.3 Werkbonus (tot 2018) / 811
- 8.3.4 Inkomensafhankelijke combinatiekorting / 811
- 8.3.5 Jonggehandicaptenkorting / 812
- 8.3.6 Ouderenkorting / 812
- 8.3.7 Alleenstaande-ouderenkorting / 812
- 8.3.8 Korting voor groene beleggingen / 813

HOOFDSTUK 9

Wijze van heffing / 815

- 9.1 De systematiek / 815
- 9.2 Verrekening van voorheffingen / 817
- 9.3 Voorlopige teruggaaf / 823
- 9.4 Aanslag / 823
- 9.5 Massaalbezwaarplusprocedure box III / 828

Besluitenregister / 831

Jurisprudentieregister / 835

Literatuurregister / 863

Trefwoordenregister / 875

Algemeen

0.1 Theorie van de inkomstenbelasting

0.1.1 Rechtsgrond

De rechtsgrond van een belasting wordt gevormd door de motieven die ten grondslag liggen aan de plaats en de functie die de belasting binnen het belastingstelsel inneemt. Daarbij wordt derhalve niet de afzonderlijke heffing als zodanig beoordeeld, maar wordt onderzocht in welke mate die heffing past bij het doel en de strekking van het belastingstelsel als geheel. Om te kunnen toetsen aan doel en strekking van het belastingstelsel moet worden teruggegrepen op de belastingtheorie die aan het stelsel ten grondslag ligt. Een belastingtheorie geeft aan waarop het recht van de overheid om belasting te heffen berust, en welke beginselen – met name met betrekking tot de verdeling van de belastingdruk – als uitgangspunt moeten worden genomen bij het opbouwen van een evenwichtig belastingstelsel. Wij geven hier geen uiteenzetting van de verschillende belastingtheorieën,¹ maar volstaan met de vaststelling dat met betrekking tot de verdelingsbeginselen sinds het eind van de 19e eeuw ten aanzien van de persoonlijke belastingen het draagkrachtbeginsel als leidend beginsel wordt beschouwd voor de verdeling van de belastingdruk over de belastingplichtigen. Het draagkrachtbeginsel is een uitvloeisel van het gelijkheidsbeginsel; gelijke gevallen dienen gelijk te worden behandeld, dan wel ongelijk naarmate van hun ongelijkheid. In de fiscaliteit leidt dat beginsel ertoe dat de belastingdruk niet hoofdelijk over de belastingplichtigen behoort te worden verdeeld, maar dat de verdeling dient plaats te vinden in verhouding tot ieders draagkracht. Ondanks dat dit uitgangspunt nauw aansluit bij het algemene rechtsgevoelen, roept de invulling ervan onvermijdelijk discussie op vanwege het vooral kwalitatieve karakter van het begrip 'draagkracht'. Kenmerkend hiervoor is de variëteit aan factoren die in de loop der tijd hebben gefungeerd als maatstaf voor draagkracht; bijvoorbeeld het aantal vensters, deuren, schoorstenen of bedienden. Inmiddels wordt echter algemeen aangenomen dat draagkracht wordt bepaald door drie grootheden, te weten consumptie, inkomen en vermogen. Om tot een evenwichtig draagkrachtstelsel te komen dient elk van die grootheden in enige mate in de heffing te worden betrokken. We zien dat ook duidelijk terug in de hedendaagse belastingstelsels, waarbij enerzijds consumptie wordt belast met omzetbelasting en accijnzen, en anderzijds inkomen en vermogen op wisselende manieren in de heffing van inkomsten-, vermogens- en/of vennootschapsbelasting worden betrokken; het gaat hier om het meten van de zogenoemde horizontale draagkracht. Naast consumptie en vermogen speelt het inkomen derhalve een belangrijke rol binnen het draagkrachtbeginsel; de rechtsgrond van de inkomstenbelasting is daarmee grotendeels

¹ Zie daarvoor R.E.C.M. Niessen, *Inleiding tot het Nederlands belastingrecht*, Deventer: Kluwer 2010, par. 7.

verklaard.² Een voor de hand liggende vervolgvraag is welke voordelen tot het inkomen dienen te worden gerekend. De invulling van het inkomensbegrip komt aan de orde in par. 0.1.2. Overigens zou het begrip 'draagkracht' tekort worden gedaan indien het louter aan de hand van de grootheden consumptie, inkomen en vermogen zou worden ingevuld. Ook factoren als persoonlijke omstandigheden, maatschappelijke voorzieningen en economische instituties geven immers inhoud aan het subjectieve begrip 'draagkracht'. Het is uiteraard niet mogelijk om bij de vormgeving van een op draagkracht gebaseerd belastingstelsel rekening te houden met al die aspecten. Dat betekent echter niet dat zulke aspecten geheel buiten aanmerking blijven bij de fiscale beoordeling van iemands draagkracht. De Wet IB 2001 kent in dat kader bijvoorbeeld de persoonsgebonden aftrek en de heffingskorting. Naast de afbakening van het inkomensbegrip vormt het in aanmerking nemen van iemands persoonlijke omstandigheden derhalve een essentiële invulling van het draagkrachtbegrip; het gaat hier om de verticale draagkracht. Zie daarover nader par. 0.1.3.

Een kenmerkende moeilijkheid van een draagkrachtheffing betreft de vormgeving van de tariefstructuur. Reeds lange tijd buigt de belastingwetenschap zich over de vraag of een degressief, een proportioneel, dan wel een progressief tarief is vereist om te bereiken dat ieder een gelijke belastingdruk ervaart. Cruciaal is dat daarbij de grensnuttheorie als uitgangspunt geldt. Op grond van die theorie heeft inkomen een afnemend marginaal nut, zodat iedere volgende euro inkomen in mindere mate bijdraagt aan de behoeftebevrediging. Op het eerste gezicht zou derhalve – om tot een evenredig genotsoffer te komen – iedere euro inkomen tegen een hoger tarief moeten worden belast dan de voorgaande euro. Cohen Stuart heeft evenwel aangetoond dat die conclusie niet zonder meer juist is.³ Zolang er geen verantwoorde maatstaf bestaat voor het meten van individuele draagkrachtverschillen, vormt iedere tariefstructuur derhalve een slag in de lucht voor wat het draagkrachtaspect betreft. Desondanks kennen de meeste inkomstenbelastingen een progressief tarief. In die gevallen is de tariefstructuur echter niet zozeer gebaseerd op het draagkrachtbeginsel, maar vooral op de politieke wens om het belastingmiddel te gebruiken voor inkomensherverdeling. Ook met dat nieuwe argument is de tariefdiscussie echter niet beëindigd, omdat de feitelijke belastingdruk van meer factoren dan de tariefstructuur afhankelijk is. Zo wees Caminada erop dat de in de Wet IB 1964 geldende progressie ongedaan werd gemaakt door de overige heffingen, zodat het stelsel als geheel een proportioneel tarief kende.⁴ Dat effect deed en doet zich onder de Wet IB 2001 nog steeds voor; de progressie van het belastingtarief van box I (in 2026 geldt in de schijven een tarief van respectievelijk 8,10%, 37,56% en 49,50%) wordt immers verstoord doordat over een deel

2 Ook bij de totstandkoming van de Wet IB 2001 werd meermalen aan het draagkrachtbeginsel gerefereerd (bijvoorbeeld *Kamerstukken II 1998/99*, 26 727, nr. 3, p. 6). Caminada en Stevens bepleiten de belastingdruk op inkomen geleidelijk te verschuiven naar verbruik. Consumptie is volgens hen een betere maatstaf van draagkracht dan inkomen, vanwege de directe koppeling die een consumptiebelasting kan maken met het beslag dat mensen leggen op schaarse middelen (K. Caminada en L.G.M. Stevens, 'Blauwdruk voor belastinghervorming', *WFR* 2017/101). Zie verder J.A.G. van Es, 'Het draagkrachtbeginsel', *WFR* 2024/335.

3 Hij toonde aan dat zelfs bij een dalend verloop van het grensnut van het inkomen het beginsel van evenredig genotsoffer zowel met behulp van progressieve, proportionele als degressieve belastingen kan worden verwezenlijkt. Bovendien is men er tot op heden niet in geslaagd het verloop van de nutslijn vast te stellen (A.J. Cohen Stuart, *Bijdrage tot de theorie der progressieve inkomstenbelasting*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff 1889).

4 K. Caminada, *De progressie van het belastingstelsel*, Amsterdam: Thesis 1996. Zie ook H.B.A. Verhoeven, 'Graag een minder grillig verloop van de marginale progressie van belastingheffing op arbeidsinkomen', *WFR* 2015/994.

van die heffingsgrondslag premies volksverzekeringen worden geheven naar een degressief tarief. Naast die wisselwerking tussen de verschillende tarieven binnen een belastingstelsel doet zich nog een andere verstoring van de progressie voor. De op arbeid rustende belastingdruk wordt namelijk als gevolg van loononderhandelingen op netto-basis voor een belangrijk deel afgewenteld op werkgevers.⁵ Vanwege de genoemde onderlinge tariefsinvloeden en de neiging tot afwenteling van de belastingdruk, is regelmatig gepleit voor een proportioneel loon- en inkomstenbelastingtarief (vlaktax), omdat de in die wetten opgenomen tariefstructuur voor een groot deel slechts een optische progressie is.⁶ Ook onder de van 1 januari 2020 tot 1 januari 2025 geldende sociale vlaktax werd het werkelijke belastingtarief – en daarmee het draagkrachtconcept van de inkomstenbelasting – echter nog vertekend door verschillende factoren:

- De beperking van de mogelijkheid tot aftrek van verwervingskosten. De kosten die noodzakelijk zijn voor het verwerven van inkomen vormen immers een draagkrachtbeperkende factor. Door die kosten niet of slechts beperkt⁷ in aftrek toe te laten wordt de desbetreffende belastingplichtige feitelijk zwaarder belast dan de belastingplichtige die dezelfde bruto-opbrengst heeft behaald zonder kosten te maken.⁸
- De inkomensafhankelijkheid van heffingskortingen. De algemene heffingskorting, de arbeidskorting en de ouderenkorting dalen naarmate het inkomen hoger is. Daardoor hebben zij een (moeilijk zichtbare) invloed op het marginale tarief. Dit wordt nog versterkt door het wegvallen van toeslagen naarmate het inkomen stijgt.
- Ten slotte wordt een draagkrachtheffing aangetast door belastingontwijking en -ontduiking. Daarbij vindt geen hogere belastingafdracht plaats, terwijl men wel aanspraak kan blijven maken op inkomensondersteuning.

Gelet op al deze verstoringen is het meten van draagkracht feitelijk onmogelijk en verliest ook een herverdelingsaspect van het tarief grotendeels zijn doel.⁹

In het verlengde van het bovenstaande geeft het draagkrachtbeginsel aanleiding om onderscheid te maken tussen een synthetische en een analytische inkomstenbelasting. In een synthetisch stelsel worden de verschillende inkomstensoorten samengevoegd en gezamenlijk tegen één tarief belast. In een analytisch stelsel daarentegen worden de afzonderlijke bestanddelen van het inkomen onderworpen aan afzonderlijke heffingsregimes. De Wet IB 2001 heeft door haar stelsel van gescheiden boxen het karakter van een analytisch stelsel. Een dergelijke gescheiden behandeling van de verschillende inkomenscategorieën heeft als voordeel dat de heffing kan worden afgestemd op de kenmerken van die afzonderlijke categorieën. Er is echter ook veel kritiek op deze systematiek, omdat een analytisch stelsel bijvoorbeeld geen progressie naar het totale inkomen tot stand zou kunnen brengen, het stelsel slechts moeizaam rekening kan houden met persoonlijke omstandigheden van de belastingplichtige en omdat de tussen

5 Ook de eindheffingsregeling van art. 31 Wet LB 1964 draagt bij aan de afwenteling van loon- en inkomstenbelasting.

6 K. Caminada, K.P. Goudswaard en H. Vording, 'Verkenning van een vlakke belasting op inkomen', *WFR* 2000/6392, p. 937 e.v.; A.C. Rijkers, 'Een proportioneel inkomstenbelastingtarief in de 21e eeuw', *FED* 2001/229; J.A.G. van der Geld, 'Is de vlaktax nu dan echt in aantocht?', *WFR* 2005/6612, p. 227 e.v.

7 Het maximale tarief waartegen de meeste aftrekposten in box I in aanmerking worden genomen is vanaf 1 januari 2020 afgebouwd tot uiteindelijk het tarief van de tweede schijf (art. 2.10 lid 2 en 3).

8 De Hoge Raad vindt echter dat de niet-aftrekbaarheid van beroepskosten niet in strijd is met het gelijkheidsbeginsel (HR 8 juli 2005, 39 870, ECLI:NL:HR:2005:AQ7212, *BNB* 2005/310). Zie nader par. 3.3.6.a.

9 Idem E. Aardema, 'Inkomstenbelasting – een terugblik', *MBB* 2006, 173, par. 2.

de inkomensboxen geldende tariefverschillen een voedingsbodem voor belastingarbitrage kunnen zijn.¹⁰

Uit het voorgaande blijkt dat de inkomstenbelasting weliswaar haar wortels heeft in het draagkrachtbeginsel, maar dat het draagkrachtconcept slechts moeizaam in die heffing tot uitdrukking kan worden gebracht. Daar komt bij dat de draagkrachtgedachte in de loop der jaren terrein heeft verloren aan de instrumentele functie van de inkomstenbelasting. Daarbij fungeert de belasting niet slechts als financieringsbron van overheidsuitgaven, maar draagt zij door een gerichte inzet ook bij aan het verwezenlijken van bepaalde doelen van overheidsbeleid.¹¹ Aanvankelijk was die instrumentele functie gericht op de herverdeling van inkomen. Toen evenwel bleek dat de effectiviteit van dit instrument werd beperkt door afwenteling van de belasting is de nadruk verschoven naar andere terreinen van het overheidsbeleid, zoals de bevordering van de economie, werkgelegenheid en milieukwaliteit. Ook in de Wet IB 2001 is die instrumentele functie duidelijk herkenbaar door bijvoorbeeld de faciliteit voor de zeescheepvaart, de reisaftrek en de vrijstelling in box III voor NSW-landgoederen. Het nadeel van instrumentele maatregelen voor de inkomstenbelasting is dat de maatregelen zozeer verweven raken met de overige uitgangspunten van de belasting, dat over en weer een verstoring effect optreedt. Zo leiden aftrekposten – gericht op stimulering van bepaalde activiteiten of handelingen – tot een uitholling van de belastinggrondslag, die veelal gecompenseerd wordt met een tariefverhoging. Ook komt de eenvoud van de heffing in het gedrang door instrumentalisme.¹² De sterke ontwikkeling van de instrumentele functie van de inkomstenbelasting heeft ertoe geleid dat het draagkrachtbeginsel inmiddels vooral een symbolische plaats inneemt, en dat instrumentele overwegingen leidend zijn geworden bij de vormgeving van deze belasting.

0.1.2 Het inkomensbegrip

a. Algemeen

In een inkomstenbelasting neemt het inkomensbegrip uiteraard een centrale plaats in. Toch zal men in de Wet IB 2001 tevergeefs zoeken naar een definitie van inkomen. In art. 2.3 is weliswaar bepaald dat de belasting wordt geheven over de genoten belastbare inkomens uit werk en woning, aanmerkelijk belang en sparen en beleggen, maar die opsomming van inkomenscategorieën – evenals de invulling daarvan in de hoofdstukken 3, 4 en 5 van de wet – biedt geen inzicht in de criteria op grond waarvan bepaalde inkomsten tot het inkomen moeten worden gerekend. Op het eerste gezicht is het verwonderlijk dat bij een inkomstenbelasting een wettelijke inkomensdefinitie ontbreekt. Gelet op de complexiteit van het

10 Zie L.G.M. Stevens, *Inkomstenbelasting 2001*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 28-29, alsmede R.M. Freudenthal, *In de ban van de vervlakkings; een inkomstenbelastingsproofoekje in drie delen*, Amersfoort: Sdu 2004, p. 37-48.

11 Zie C.L.J. Caminada, K.P. Goudswaard en M.G. Knoef, 'Toenemende spreiding in de drukverdeling van inkomensheffingen', *WFR* 2018/180, waarin treffend wordt geïllustreerd dat bij een vergelijkbaar bruto-inkomen de lastendruk aanmerkelijk kan verschillen, al naar gelang men tot een bepaalde groep (alleenstaand of paar, met of zonder kinderen, werknemer of ondernemer etc.) behoort. Eind 2020 is de Commissie Draagkracht ingesteld om onder andere te onderzoeken hoe het verschil in draagkracht tussen verschillende groepen in kaart kan worden gebracht en welke beleidsopties er zijn om belastingheffing beter te laten aansluiten bij draagkracht (Brief van de Staatssecretaris van Financiën van 20 november 2020, *Kamerstukken II* 2020/21, 32 140, nr. 78).

12 E. Aardema, 'Inkomstenbelasting – een terugblik', *MBB* 2006, 173, par. 6. Ter voorkoming van dergelijke verstoringen zouden tegemoetkomingen rechtstreeks als subsidie kunnen worden verstrekt. Illustratief in dit kader is de hoge mate van uitwisselbaarheid van enerzijds de elementen van de fiscale heffingskorting en anderzijds de toeslagen ingevolge de AWIR.

concept 'inkomen' mag het ontbreken van een definitie – of zelfs maar een opsomming van de kenmerken – echter geen verrassing heten. Hoe dient bijvoorbeeld te worden omgegaan met een in de deeleconomie behaald voordeel, de ongerealiseerde waardevermeerdering van de eigen woning, de met een piramidospel behaalde winst of een bij toeval gevonden gouden munt uit de Romeinse tijd?¹³ Bij de beantwoording van dergelijke vragen zijn uiteenlopende benaderingen mogelijk.

Wij volstaan hier met een korte behandeling van de vijf belangrijkste inkomentheorieën:¹⁴

1. de verbruikstheorie. In deze theorie bestaat inkomen uit al hetgeen dat kan worden verteerd zonder te verarmen. Hierbij blijft derhalve uitsluitend het basisvermogen buiten de heffing en kan een zeer ruim inkomensbegrip worden bereikt.
2. de periodiciteitstheorie. Hierbij vormt de continuïteit (periodiciteit) het onderscheidende criterium van inkomen. Van inkomen is slechts sprake als het voordeel een duurzaam karakter heeft, in die zin dat de mogelijkheid van herhaling aanwezig moet zijn. Incidentele inkomsten – waaronder incidentele inkomsten uit duurzame bronnen – vallen daardoor buiten het inkomensbegrip.
3. de bronnentheorie. De bronnentheorie hanteert de oorzaak van het voordeel als maatstaf. Om als inkomen te kwalificeren dient het voordeel afkomstig te zijn uit een permanente bron. Er wordt scherp onderscheid gemaakt tussen de bron en haar opbrengst. De theorie vertoont daardoor overeenkomst met de verbruikstheorie; doordat de bron zelf in stand blijft, kan de opbrengst van de bron immers worden verteerd. Ook is er een verband met de periodiciteitstheorie omdat het permanente van de bron kan worden geassocieerd met het periodieke. Die vergelijking gaat echter mank indien uit een permanente bron een incidenteel voordeel wordt genoten.
4. de productiviteits- en de opbrengststheorie. Deze theorieën sluiten – evenals de bronnentheorie – aan bij de oorzaak van het voordeel, maar eisen een sterker verband. Op grond van deze theorieën kan inkomen namelijk uitsluitend ontstaan door deel te nemen aan de productie. Voor inkomen is derhalve economische activiteit vereist.
5. de vermogensvergelijkings- of vermogensvermeerderingstheorie. Anders dan bij de reeds genoemde theorieën wordt in deze laatste niet aangesloten bij de bestemming, de regelmatigheid of de oorzaak van het voordeel. Het inkomen bestaat uit de vermogenstoename die wordt geconstateerd bij vergelijking van het begin- en het eindvermogen. Tussentijds verbruik wordt gecorrigeerd door een bijtelling toe te passen (onttrekkingen). In deze theorie zijn de omstandigheden die tot de waardemutatie hebben geleid derhalve niet relevant, zodat sprake is van een objectief inkomensbegrip. Er ontstaat daardoor overigens ook een zeer ruim inkomensbegrip, dat bijvoorbeeld mede erfenissen en loterijprijzen kan omvatten.

De inkomentheorieën hebben als nadeel dat ofwel hun criteria niet scherp genoeg zijn om tot een voldoende afgebakend inkomensbegrip te komen, ofwel het geformuleerde inkomensbegrip afwijkt van wat maatschappelijk onder inkomen wordt verstaan. In hun oorspronkelijke vorm volstaan de theorieën dan ook niet als basis voor het inkomensbegrip van een inkomstenbelasting. De theorieën hebben echter wel belangrijke invloed op het fiscale inkomensbegrip; de inkomensbegrippen van de Wet IB 1914, het Besluit IB 1941 en de Wet IB 1964 berusten

13 Zie over de deeleconomie: Vereniging voor Belastingwetenschap, *Fiscale aspecten van de Deeleconomie* (nr. 261), 2021.

14 Zie ook L.G.M. Stevens, *Inkomstenbelasting 2001*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 68-78.

grotendeels op de bronnentheorie. In de Wet IB 2001 speelt de bronnentheorie uitsluitend een rol in box I, en dan nog voornamelijk in de winst- en de resultaatsfeer.

b. Bronnentheorie

Zoals hiervoor werd aangegeven is de Nederlandse inkomstenbelasting steeds gebaseerd op de bronnentheorie. Ook in de Wet IB 2001 speelt het bronnenstelsel nog een (beperkte) rol. Het uitgangspunt van deze theorie is dat er slechts sprake is van inkomen indien het genoten voordeel afkomstig is uit een permanente bron van inkomen; er is geen inkomen zonder bron (zie echter nog hierna). Om van een bron te kunnen spreken moet cumulatief aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

1. deelname aan het economische verkeer (HR 23 oktober 1923, *B.* 3307);
2. de belastingplichtige moet het behalen van een voordeel beogen (subjectief criterium; HR 25 januari 1933, *B.* 5365); en
3. het voordeel moet redelijkerwijs kunnen worden verwacht (objectief criterium; HR 26 november 1930, *B.* 4857).

Wij staan hier slechts kort stil bij deze voorwaarden, omdat in par. 3.4 een uitgebreide behandeling van de bronvereisten plaatsvindt in het kader van het resultaat uit overige werkzaamheden: bij die inkomstencategorie komt deze problematiek het meest aan de orde.

Het vereiste inzake de deelname aan het economische verkeer dient ter afbakening tussen de privésfeer en de belaste sfeer. Voordelen die ontstaan door doe-het-zelven, in de hobbysfeer of door vriendendiensten, blijven derhalve buiten de heffing. Onderwerpen die in de rechtspraak over deze voorwaarde regelmatig terugkeren hebben betrekking op de vergoeding voor meewerkende partners of kinderen, een toegekende prijs voor een wetenschappelijke, culturele of artistieke prestatie, en het bouwen van een huis voor eigen gebruik. Voorts is van belang dat ook met criminele of onzedelijke activiteiten kan worden deelgenomen aan het economische verkeer, zodat ook die activiteiten tot belast inkomen kunnen leiden. De tweede bronvoorwaarde (voordeel beogen) behelst een subjectieve toets; er moet worden beoordeeld of de desbetreffende belastingplichtige de bedoeling heeft gehad om een voordeel te behalen met de verrichte activiteit. Feitelijk betreft dit de vraag of de activiteit naar de mening van de belastingplichtige plaatsvond in de persoonlijke of in de zakelijke sfeer. Overigens speelt deze voorwaarde nog slechts een marginale rol, omdat aan de objectieve toets van het voordeel verwachten steeds meer belang is toegekend (HR 22 februari 1978, 18 690, *BNB* 1978/194). Bij die laatste bronvoorwaarde wordt op objectieve wijze beoordeeld of met de activiteiten redelijkerwijs voordeel kan worden verwacht. Deze toets komt met name aan de orde indien de activiteiten al enige tijd verliesgevend zijn, zodat moet worden beoordeeld of sprake is van de belaste aanloopfase van een bron (met de mogelijkheid van verliesverrekening), dan wel van de onbelaste hobbysfeer van de belastingplichtige. Daarnaast vormen speculatieve transacties een bekend voorbeeld. Bij speculatie is de uitslag van de transactie uitsluitend afhankelijk van onvoorziene en aan de beïnvloeding van de belastingplichtige onttrokken factoren, zodat redelijkerwijs geen voordeel kan worden verwacht (HR 18 januari 1967, 15 639,

BNB 1967/71).¹⁵ Speculatieverliezen zijn dan ook niet aftrekbaar. Bij de beoordeling van het te verwachten voordeel dient rekening gehouden te worden met de invloed van eventuele financieringskosten als het om de bron winst uit onderneming gaat (HR 14 november 2014, 13/01800, ECLI:NL:HR:2014:3209, BNB 2015/17) maar waarschijnlijk niet als het om resultaat uit overige werkzaamheden gaat (HR 17 april 1991, 27 338, BNB 1991/153).

Doordat de bronvraag voorafgaat aan de vaststelling van het inkomen, hoeft bij de beoordeling van het te verwachten voordeel geen rekening te worden gehouden met eventuele fiscale normen voor aftrek of vergoeding van kosten. Voor de aanwezigheid van een bron is immers niet bepalend of naar fiscale maatstaven een positief inkomen kan worden verwacht, maar of naar maatschappelijke normen een positief inkomen haalbaar is. Een vergoeding die naar fiscale maatstaven bovenmatig is hoeft naar maatschappelijke opvattingen niet als voordeel te kwalificeren; ondanks de fiscale bovenmatigheid is in dat geval geen sprake van een bron.

Als is vastgesteld dat een bron van inkomen aanwezig is, volgt daar in beginsel uit dat alle met die bron behaalde voordelen belastbaar zijn. Het is derhalve niet mogelijk dat een inkomensbron wordt geconstateerd terwijl in de wet een heffingskader voor die bron ontbreekt. Dit sluitende systeem volgt uit de wijze waarop de verschillende inkomenscategorieën in de Wet IB 2001 zijn gedefinieerd. Die zeven¹⁶ categorieën worden op grond van de rangorderegeling van art. 2.14 in een vaste volgorde nagelopen, en daarbij zijn bovendien enkele categorieën als restpost geformuleerd.¹⁷ Vanwege die combinatie van een vaste volgorde en de restcategorieën, kan een bronvoordeel altijd onder een inkomenscategorie worden gebracht. Desondanks is het noodzakelijk nuancering aan te brengen op het uitgangspunt dat alle met een bron behaalde voordelen belast zijn. Dat uitgangspunt is in zoverre juist dat niet alleen de beoogde, maar ook de niet-beoogde voordelen uit de bron worden belast. Nadat de aanwezigheid van een bron is geconstateerd spelen de criteria 'voordeel beogen' en 'voordeel verwachten' namelijk geen rol meer bij de belastbaarheid van de afzonderlijke voordelen die uit de bron opkomen. Ook onverwachte voordelen uit een bron worden derhalve belast. Daarbij moet echter voor ogen worden gehouden dat een voordeel slechts belastbaar kan zijn als het uit de bron is ontstaan; er is derhalve een verband tussen de bron en het voordeel vereist. Niet alle voordelen die zijn behaald doordat bijvoorbeeld het beroep van de belastingplichtige daartoe de gelegenheid heeft geboden, zijn belastbaar (HR 29 juni 1983, 21 435, ECLI:NL:HR:1983:AW9439, BNB 1984/2). Voor een bespreking van de criteria die in de winstsfeer voor dit toerekeningvraagstuk zijn ontwikkeld verwijzen wij naar par. 3.2.9.i.

Een tweede nuancering van het uitgangspunt dat alle met een bron behaalde voordelen belast zijn, betreft het onderscheid tussen de bron en de daaruit voortvloeiende voordelen. De bronnentheorie gaat er namelijk van uit dat de bron intact blijft en dat slechts de met die bron behaalde voordelen worden belast. Voordelen die worden behaald met de vervreemding van de bron zelf leiden derhalve niet tot het constateren van inkomen. Zodoende is de bij

15 Volgens de Hoge Raad was geen sprake van speculatie bij de belastingplichtige die een trading bot (algoritme) had ontwikkeld waarmee automatisch in cryptovaluta werd gehandeld. Daarbij lijkt cruciaal te zijn geweest dat – aldus het hof – de individuele transacties weliswaar risicovol waren, maar dat vanwege het grote aantal transacties de kans op positief voordeel voorzienbaar was (HR 3 oktober 2025, 25/01809, ECLI:NL:HR:2025:1483, V-N 2025/476).

16 Winst uit onderneming, loon, resultaat uit overige werkzaamheden, periodieke uitkeringen en verstrekkingen, de eigen woning, aanmerkelijk belang en sparen en beleggen.

17 Met betrekking tot de factor arbeid vormt het resultaat uit overige werkzaamheden de restcategorie. Met betrekking tot vermogensbestanddelen vormt box III de restcategorie.

de verkoop van de eigen woning behaalde winst onbelast. Onder de Wet IB 1964 werd door belastingplichtigen ingespeeld op het onderscheid tussen onbelaste bronmutaties en belaste bronvoordelen door belaste opbrengsten om te zetten in onbelaste waardeinstijgingen (bijvoorbeeld door middel van rentegroefondsen). De invoering van de vermogensrendementsheffing heeft een einde gemaakt aan die mogelijkheid tot arbitrage.

Zoals gezegd speelt de bronvraag onder de Wet IB 2001 nog maar een beperkte rol. In de boxen II en III komt de bronvraag immers geheel niet aan de orde omdat voor die boxen een bepaalde mate van bezit reeds tot belastbaarheid leidt. Op vergelijkbare wijze is in box I het bronkarakter van de eigen woning buiten discussie gesteld. Ook overigens is in box I het belang van het bronnenstelsel gering, omdat in de ondernemingsfeer, de loonsfeer en bij de periodieke uitkeringen doorgaans zonder meer sprake is van een bron van inkomen. Hooguit speelt daarbij met name in de ondernemingsfeer nog de vraag vanaf welk moment de bron aanwezig is; dit in verband met de aftrek van zogenoemde aanloopkosten. Die discussie heeft echter aan belang ingeboet door de in art. 3.10 geboden tegemoetkoming (par. 3.2.12.a). Aldus speelt de bronvraag voornamelijk nog bij het resultaat uit overige werkzaamheden. De afbakening tussen de privé en de resultaat sfeer vormt dan ook regelmatig onderwerp van discussie. In par. 3.4 gaan wij daar nader op in.

c. Vermogensvergelijkingstheorieën

In het voorgaande is meermaals gewezen op het in het bronnenstelsel gemaakte onderscheid tussen onbelaste bronmutaties en belaste bronvoordelen. Dat onderscheid leidt in theorie weliswaar tot een sluitend inkomensbegrip, maar in de praktijk geeft het aanleiding tot belastingontwijking en ondermijnt het derhalve de beoogde heffing naar draagkracht. Onder de Wet IB 1964 was die neiging duidelijk zichtbaar; beleggers gaven bijvoorbeeld de voorkeur aan aandelen waarop geen dividend werd uitgekeerd zodat een onbelaste koersstijging ontstond, of aan rentegroefondsen waarbij de rentevergoeding niet werd uitgekeerd maar werd toegevoegd aan het in het fonds belegde vermogen. Het behoeft nauwelijks betoog dat het inkomensbegrip tekortschiet indien dergelijke waardemutaties buiten het inkomen worden gelaten. De omschreven waardeinstijging heeft weliswaar betrekking op de bron zelf – die als permanente factor in stand gelaten moet worden – maar het voordeel kan eenvoudig worden verzilverd door de desbetreffende bron (de aandelen of rentegroefondsen) te vervreemden. Met name in spaar- en beleggingssituaties heeft de bron een dermate liquide karakter dat het onderscheid tussen voordelen behaald met en voordelen behaald uit de bron slechts van theoretische aard is. De belegger die zijn aandelen cum dividend verkoopt heeft derhalve feitelijk eenzelfde draagkracht als de belegger die de aandelen behoudt en vervolgens het dividend ontvangt. Het bronnenstelsel slaagt er echter niet in om die beleggers in gelijke mate in de heffing te betrekken. Om die reden is veelvuldig gepleit om het fiscale inkomensbegrip geheel of gedeeltelijk te baseren op een vermogensvergelijkingstheorie (ook

wel vermogensvermeerderingstheorie genoemd).¹⁸ Hiervoor werd al kort het karakter van die theorie geschetst; het inkomen bestaat uit de vermogenstoe- of afname die wordt geconstateerd bij vergelijking van het begin- en het eindvermogen. Gelet op dat uitgangspunt kunnen twee varianten worden onderscheiden: de vermogensaanwasbelasting en de vermogenswinstbelasting. Bij de vermogensaanwasbelasting vindt heffing plaats over de waardestijging van de vermogensbestanddelen die zich in een bepaalde periode heeft voorgedaan. Een belangrijk nadeel daarbij is dat de heffing onafhankelijk is van de realisatie van de aanwas. Daardoor bestaat het risico dat de belastingplichtige onvoldoende liquiditeiten beschikbaar heeft om de belasting te voldoen. Bovendien vereist een vermogensaanwasheffing een nadere afbakening van het inkomensbegrip, ter voorkoming dat bijvoorbeeld erfenissen en loterijprijzen in de heffing worden begrepen.¹⁹ Een belangrijk praktisch probleem van een aanwasheffing betreft de periodieke waardering van de vermogensbestanddelen; zonder vervreemdingsopbrengst is waardering immers niet steeds eenvoudig. Bij een vermogenswinstbelasting doet dat probleem zich niet voor, omdat daarbij slechts wordt geheven ter zake van de vervreemding van het vermogensbestanddeel. Het eerdergenoemde liquiditeitsprobleem speelt daardoor evenmin. In de Wet IB 2001 vertoont – naast de winst sfeer – het aanmerkelijkbelangregime belangrijke kenmerken van een vermogenswinstbelasting. Naast heffing over de reguliere voordelen wordt bij vervreemding van de aandelen immers ook de waardestijging van die aandelen in de heffing betrokken. Een veelgenoemd nadeel van een vermogenswinstbelasting is het lock-in-effect; doordat heffing plaatsvindt bij realisatie kan de belastingplichtige geneigd zijn het vermogensbestanddeel minder snel te vervreemden dan zonder een vermogenswinstbelasting het geval zou zijn. Bij een vermogensaanwasheffing doet dat effect zich niet voor.²⁰

Naast de reeds genoemde aspecten kleven aan een op een vermogensvergelijkingstheorie gebaseerde heffing nog andere bezwaren. Allereerst betreft dit de invloed van de inflatie. Dat probleem speelt weliswaar ook onder het bronnenstelsel, maar onder een vermogensvergelijkingstheorie komt het duidelijker tot uiting. De inflatiecomponent zou buiten de heffing kunnen blijven door een inflatiecorrectie toe te passen, doch omwille van de uitvoerbaarheid zou daarbij een algemene correctie (bijvoorbeeld op basis van het prijsindexcijfer) moeten plaatsvinden in plaats van specifieke correcties per vermogensbestanddeel. Daarnaast bestaat de vrees dat de vermogensvergelijkingstheorie een vrijwel onbeperkte aftrek van verliezen mogelijk maakt. Als voornaamste belemmering voor een op de vermogensvergelijkingstheorie gebaseerd inkomensbegrip wordt evenwel genoemd de forse uitvoerings- en controleproblemen. Ook bij de invoering van de Wet IB 2001 werd dit argument aangevoerd

18 E.M.G. Creusen, D. Booy en P.M. van Schie, 'Naar een breder inkomensbegrip?', *WFR* 1979/5406, p. 553 e.v.; S. Cnossen, 'Hervorming van de inkomstenbelasting', *WFR* 1980/5465, p. 901 e.v.; J. Doornebal, 'Heffing van inkomstenbelasting over niet uit onderneming of dienstbetrekking voortvloeiende transactievoordelen', *WFR* 1984/5655, p. 1243 e.v.; J.E.A.M. van Dijk, 'Vermogenswinstbelasting', *WFR* 1988/5850, p. 1661 e.v.; P. Kavelaars, *Vermogenswintheffing: verlies of (aan-)winst?*, Deventer: Kluwer 1997; Vereniging voor Belastingwetenschap, *Inkomstenbelasting over vermogensmutaties (Commissie ter bestudering van de mogelijkheid van belastingheffing over vermogensmutaties)*, Deventer: Kluwer 1998; S.R.A. van Eijck, *Het vermogen te dragen*, Deventer: Kluwer 2005, p. 91.

19 Bezien vanuit de vermogensvergelijkingstheorie is het weliswaar juist dat erfenissen en loterijprijzen op deze wijze worden belast, maar het zal de voorkeur hebben om zulke voordelen afzonderlijk te belasten.

20 Het nieuwe box III-stelsel dat per 1 januari 2028 in werking moet treden (Wet werkelijk rendement, *Kamerstukken* 36 748) is voornamelijk gebaseerd op vermogensaanwas. Dat geeft voorzienbaar spanning met de vermogenswinstbelasting van box II.

ter afwijzing van een vermogenswinstbelasting.²¹ Gelet op de hedendaagse stand van de digitalisering en automatisering in het fiscale verwerkingsproces is dit argument echter niet overtuigend. Gedwongen door de nasleep van het zogenoemde *Kerstarrest* (HR 24 december 2021, 21/01234, ECLI:NL:HR:2021:1963, *BNB* 2022/27) gaat het kabinet bij het ontwerpen van een nieuw box III-stelsel inmiddels uit van een combinatie van een vermogensaanwas- en een vermogenswinstbelasting.

d. Het inkomenssubject

De hiervoor besproken inkomentheorieën hebben betrekking op het inkomensobject en geven derhalve slechts antwoord op de vraag welke voordelen tot het inkomen behoren. Voor een draagkrachtheffing als de inkomstenbelasting moet echter ook het subject van inkomen worden afgebakend. Dit betreft de vraag op welk niveau het inkomen wordt gemeten: per individu, per samenlevingsverband of anderszins. Het aangaan van een partnerrelatie of het behoren tot een woongroep brengt immers voordelen mee doordat er een bepaalde mate van inkomenssolidariteit van uitgaat of vanwege de schaalvoordelen van de gemeenschappelijke huishouding. Dergelijke voordelen behoren onder de bronnentheorie weliswaar niet tot het inkomen omdat zij niet in het economische verkeer zijn verkregen, maar hebben desondanks een draagkrachtverhogend karakter zodat dient te worden afgewogen in welke mate daar rekening mee moet worden gehouden bij de heffing. Van oudsher neemt het huwelijk hierbij een centrale plaats in. Voor de belastingheffing van gehuwde personen zijn vier uitgangspunten mogelijk:²²

1. het samenvoegingsstelsel. Onder dit stelsel wordt de draagkracht in beginsel individueel bepaald, maar worden die individuele inkomens vervolgens volledig toegerekend aan een der partners. Het stelsel dateert uit de tijd dat het gebruikelijk was dat de man kostwinner en gezinshoofd was en de vrouw het huishouden verzorgde. Daarbij werd het gezinsinkomen derhalve geheel bij de man belast. De vrouw is dan formeel nog wel belastingplichtig, maar materieel stelt dat weinig voor. Een nadeel hierbij is dat een progressief tarief sterk voelbaar is. Tot 1973 kende de Wet IB 1964 dit stelsel.
2. het gezinsstelsel. Hierbij vormt het gezin het inkomenssubject en wordt de draagkracht dus op gezinsniveau bepaald. Het uitgangspunt hierbij is derhalve de gelijkwaardigheid van de huwelijkspartners. Doordat al het gezinsinkomen wordt samengeteld en vervolgens belasting wordt betaald alsof er één belastingplichtige is, verschilt de uitwerking van dit stelsel niet van het samenvoegingsstelsel. Een belangrijk nadeel van het gezinsstelsel is dat de samenvoeging van de partnerinkomens de invloed van het progressieve tarief versterkt. Immers, als de individuele inkomens bijvoorbeeld € 50 000 en € 30 000 zijn, leidt individuele heffing waarschijnlijk tot een lager effectief tarief dan heffing over het gezamenlijke inkomen van € 80 000. Dat kan het aangaan van een partnerschap ontmoedigen.
3. het individuele stelsel. Dit stelsel kent een strikt individuele benadering en belast de huwelijkspartners derhalve alsof zij ongehuwd zijn. De invloed van het huwelijk op de draagkracht van de partner wordt daardoor volledig genegeerd. Dit kan tot toerekeningsproblemen leiden met betrekking tot vermogensinkomsten die in de huwelijksgemeenschap vallen.

²¹ *Kamerstukken II* 1998/99, 26 727, nr. 3, p. 292-294.

²² Zie ook S.J.C. Hemels, 'Gezin of individu: een Gordiaanse knoop in de IB – Deel 1: Welvaartstheorie', *WFR* 2019/249, S.J.C. Hemels, 'Gezin of individu: een Gordiaanse knoop in de IB – Deel 2: Overige criteria', *WFR* 2019/256 en S.J.C. Hemels, 'Botsende visies: gezin of individu als uitgangspunt voor draagkrachtheffing', *WFR* 2024/337.